

דרישונות

פרשת נשא, תשע"ח, מספר 1270

"תורת הנזיר" ומשמעותה

עמוס פריש

המאפיין את הנזירות בחוק שלנו הוא הגבלת בזמן.³ במשנה אנו מוצאים כימות של הגבלת הזמן: "סתם נזירות – שלושים יום" (משנה נזיר א ג).⁴ מאפיין חשוב נוסף של הנזירות הוא היותה יוזמת האדם: "איש או אשה כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר לה" (פס' ב).

(ב) השתלבות החוק בהקשרו

לפי ביאוריהם של רש"י וראב"ע, תורת הנזיר באה במקומה בשל הקשר שבינה לבין פרשת הסוטה שקדמה לה. בעקבות דברי רבי בברייתא: "למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה? לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין" (ברכות סג ע"א). רש"י מוסיף ומטעים את השפעתו המזיקה של היין: "שהוא מביא לידי ניאוף". לעומת רש"י, הרואה בין שתי הפרשיות קשר של סיבה ותוצאה, ראב"ע מוצא ביניהן קשר של ניגוד: "נסמכה בעבור נזירת האשה, שהיא הפך המועלת".⁵

רלב"ג מוסיף עוד נדבך אחד מן ההקשר הקודם, ומוצא כאן מערך של שלוש מצוות שתכליתן לסלק מחלוקת וריב ולהרבות שלום, מן הרחוק אל הקרוב: גזל הגר – בעם, הסוטה – בבית, והנזיר – באיש או באישה.⁶ ואילו ר'

מיד לאחר 21 הפסוקים של חוק הסוטה (במ' ה:א-לא) באים 21 פסוקים המוקדשים ל"תורת הנזיר" (ו:א-כא), והיא תהיה מושא העיון שלנו. נדון בארבע שאלות:

א. מה מאפיין את הנזיר?

ב. איך חוק הנזיר משתלב בהקשרו הטקסטואלי?

ג. מהו היחס של התורה, של התנ"ך ושל היהדות בכללה אל הנזיר?

ד. האין בנואות עמוס סתירה לפרטי הנזירות בחוק שלנו?

(א) מיהו נזיר?

כה הגדיר את הנזירות חוקר מדעי הדתות פרופ' ורבלובסקי: "פרישות מהבלי העולם הזה בכלל ומהנאותיו ותענוגיו בפרט", ומטרתה – הצלה מן החטא והתמסרות לאלוהות או לרוחניות.¹ המושג הכללי "נזיר" מעורר מיד קונוטציה של סגפנות והתרחקות מהחיים הרגילים, ובפרט הימנעות מחיי משפחה. ואכן, ורבלובסקי קובע שם: "נזירות בדתות העולם הגדולות פירושה בדרך כלל פרישות גמורה מחיי מין". לעומת זאת הנזירות היהודית, כפי שהיא מוצגת לראשונה בפרשתנו, כוללת הימנעות בשלושה תחומים בלבד: שתיית "יין וְשֵׁכָר" ואכילת ענבים (פס' ג-ד), גילוח השיער (פס' ה), היטמאות למת (פס' ו-ז).² וכך ניסחו חז"ל במשנה: "שלושה מיני איסורים בנזיר: הטומאה והתגלחת והיוצא מן הגפן" (משנה נזיר ו א). אנו רואים אפוא עד כמה הנזירות היהודית שונה מהנזירות הכללית; למרות ההגבלות המסוימות, הנזיר חי בתוך החברה, ונוהג (ברוב מעשיו) בדומה לרוב האנשים. רכיב חשוב מאוד

³ "פ' ימי נזרו" (פס' ד), "פ' ימי נדר נזרו... עד מלאת הימים אשר יזיר לה" (פס' ה), "פ' ימי הזירו לה" (פס' ו), "פ' ימי נזרו" (פס' ח), "והזיר לה" את מי נזרו" (פס' יב), "ביום מלאת ימי נזרו" (פס' יג).

⁴ לצד הנזירות לזמן קצוב ("סתם נזירות" או לזמן שקבע הנודד), המשנה מזכירה גם נזירות בלתי מוגבלת בזמן, כגון "נזיר שמשון" ו"נזיר עולם". ראו: משנה נזיר א ב.

⁵ ראו: י' גוטליב, יש סדר למקרא: חז"ל ופרשני ימי הביניים על מוקדם ומאוחר בתורה, ירושלים-רמת-גן תשס"ט, עמ' 9-10.

⁶ להצעה חדשה, המתייחסת לארבע מצוות שבהקשר, תוך הצבעה על הקבלה ניגודית בין הנזיר לבין הטמא המורחק מן המחנה, ראו: י' גרוסמן, "משכן ונזיר", בתוך: ע' ביק וי' פיינטוך (עורכים), תורת עציון: במדבר, ירושלים 2016, עמ' 99-102.

* פרופ' עמוס פריש, המחלקה לתנ"ך וביה"ס ללימודי יסוד, אוניברסיטת בר-אילן.

¹ ר"צ ורבלובסקי, "נזיר, נזירות", האנציקלופדיה העברית, כה, ירושלים תשל"ד, טור 25.

² לפי רש"י, גם פס' ח, המציין את קדושת הנזיר, מתייחס להימנעות זו, אך נעדיף את התפיסה הפרשנית האחרת (וכך, לדוגמה, ר' עובדיה ספורנו), הרואה בכתוב זה היגד מסכם על מעמד הנזיר.

המצער עצמו מכל דבר, על אחת כמה וכמה! (תענית יא ע"א).

בדברי רמב"ם ניתן ביטוי לשתי העמדות הסותרות. מחד גיסא, הוא משבח את הנזיר הנשמר מן היין ("טעמה של הנזירות ברור מאוד... כי מי שמתנזר ממנו נקרא **קדוש** ודרגתו בקדושה הושוותה לדרגת כהן גדול"),⁹ ומאידך גיסא, רמב"ם מאמץ את דעתו השלילית של ר' אלעזר הקפר, ותובע שהאדם לא יוסיף לעצמו איסורים נוספים ("שמא יאמר אדם... עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא יישא אישה ולא יישב בדירה נאה... כגון כומרי אדום – גם זה דרך רעה היא ואסור לילך בה, המהלך בדרך זו נקרא חוטא, שהרי הוא אומר בנזיר: 'זכר עליו מאשר חטא על הנפש', אמרו חכמים: 'ומה אם נזיר שלא פירש אלא מן היין צריך כפרה, המונע עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה!").¹⁰ בין התשובות שניתנו לסתירה זו יש למנות את ההבחנה במניע לקבלת הנזירות: ההבחנה בין מצב זמני שתכליתו לאזן את האדם ולהביאו ל"דרך האמצע" לבין מצב קבוע, ההבחנה בין דרך ליחיד לבין דרך לרבים, וההבחנה בין "חכם" המגלה אחריות כלפי החברה כולה לבין "חסיד" הדואג להתעלותו האישית.¹¹

מדובר אפוא לא רק בשאלה פרשנית נקודתית בדבר היחס לנזיר, אלא בשאלה דתית עקרונית, החובקת את כל חיינו: מהו היחס ביהדות לאדם המוסיף לעצמו איסורים וחומרות, ואוסר על עצמו דברים מותרים? האם מדובר ב"חסיד שוטה" או שמא בקדוש, המקיים "קדש עצמך במותר לך"? זהו פתח לדיון נפרד, ואכמ"ל.

(ד) חתימה: פסוקו של עמוס

בדברי התוכחה של עמוס הוא מזכיר בין חסדי ה' לעם: "וְאָקִים מִבְּנֵיכֶם לְנָבִיאִים וּמִבְּחֹרֵיכֶם לְנָזִירִים" (ב:יא). אם עמוס אכן מתכוון לנזיר הנזכר בפרשתנו,¹² איך יש להבין את ייחוס קיום הנזירים למעשה ה', והרי בחוק ראינו את ההדגשה על יוזמת האדם! שתי תשובות

⁹ מורה נבוכים, חלק ג, פרק מה, מהד' שוורץ, ב, עמ' 637; והשוו: יד החזקה, הלכות נזירות פרק י הלכה יד.

¹⁰ יד החזקה, הלכות דעות פרק ג הלכה א; והשוו: שמונה פרקים, פרק רביעי.

¹¹ להבחנה האחרונה ראו: הרב י' זקס, שיג ושיח: קריאות חדשות בפרשת השבוע (תרגם צ' ארליך), ב, ירושלים 2018, עמ' 147-148.

¹² לסקירת ביאורי המילה "נזיר" בפסוקו של עמוס, שלא במשמעה הרגיל, ראו: מ' וייס, ספר עמוס, ירושלים תשנ"ב, ב, עמ' 96-97, הערה 864.

יצחק אברבנאל מתייחס להקשר קודם נרחב יותר: בפתיחת הספר נזכרים אנשים מיוחדים – הכהנים והלוויים, ולכן הוזכרו כעת גם הנזירים, שהם "מדרגה אחרת מהקדושה". דרך שונה מציע קאסוטו, כחלק מתוך שיטתו בדבר סידור אסוציאטיבי בתורה ובמקרא כולו. ההנחה "גִּדְל פָּרַע שְׁעַר רֵאשׁוּ" (פס' ה) מתקשרת אל האמור על הסוטה "וּפָרַע אֶת רֵאשׁ הָאִשָּׁה" (ה:יח).⁷

כל ההסברים שהוזכרו התייחסו אל ההקשר הסמוך או הקרוב, אך תוזכר גם שיטתי, שלפיה יש זיקה גם אל פרשה רחוקה, שהיא המקבילה לחוק הנזיר מכוח מבנה הספר השלם: דיני הפרת נדרים (ל:ב-ז). השיתוף הוא ענייני, והוא מתקיים גם במישור הלשוני; בניסוחי פתיחותיהם של שני החוקים: "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יִפְלֵא לְנֹדֵר נֹדֵר נְזִיר לְהִזִּיר לָהּ" (ו:ב ואילך); "אִישׁ כִּי יִדֹר נֹדֵר לָהּ... וְאִשָּׁה כִּי תִדֹר נֹדֵר לָהּ" (ל:ג ואילך).⁸

(ג) היחס אל הנזירות

כיוון שעל פי המפורש בכתוב, הנזירות אינה חובה שהתורה מטילה, אלא אך אפשרות לבחירה, מתעוררת השאלה, מה יחסה של התורה לאפשרות זו. האם טוב עושים האיש או האישה אשר מכניסים עצמם למסגרת זו, או שמא לא ראוי להם להחמיר ולאסור על עצמם דברים שהחוק אינו דורש?

שתי העמדות משתקפות בדברי רש"י על הכתוב: "וְזָכַר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנֶּפֶשׁ" (פס' יא). אך בעוד שבביאורו המחלוקת מצטיירת כקיימת במישור הפרשני גרידא (על איזה חטא מדבר הכתוב?), בספרות חז"ל ניתן ביטוי גם למישור האידיאולוגי:

אמר שמואל: כל היושב בתענית נקרא חוטא. סבר כי האי תנא, דתניא: רבי אלעזר הקפר ברבי אומר: מה תלמוד לומר "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש", וכי באיזה נפש חטא זה? אלא שציער עצמו מן היין. והלא דברים קל וחומר: ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר ודבר, על אחת כמה וכמה! רבי אלעזר אומר: נקרא קדוש, שנאמר: "קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו". ומה זה שלא ציער עצמו אלא מדבר אחד נקרא קדוש,

⁷ מ"ד קאסוטו, "סמיכות הפרשיות וסידורן בספר המקרא" [תש"ז], ספרות מקראית וספרות כנענית, א, ירושלים תשל"ב, עמ' 202.

⁸ ראו בינתיים: ע' פריש, "לסוגיית מבנה ספר במדבר", דף שבועי לפרשת במדבר תשס"ח (מס' 758).

אפשריות: א) כוונת הדברים היא לאותם נזירים שה' אכן בחר בהם; במקרא מסופר על שמשון, ואולי היו עוד שלא סופר עליהם. ב) כוונת הדברים היא לכל הנזירים, גם למי שהגיעו לנזירות מכוח בחירתם החופשית. אך אף הם לא יצרו את עצם מוסד הנזירות, אלא הכניסו עצמם למסגרת שקבע ה' בחסדו, והיא מאפשרת לכל איש או אישה להתקדש לתקופת זמן מסוימת. זו חשיבותה המיוחדת של הנזירות, שבניגוד לקדושת הכוהן המוכתבת לו מכוח התורשה, בנזירות האדם עצמו הוא הבוחר להתקדש. בסופו של דבר, מי שיעפילו לפסגה הזו, אף לזמן מועט, יש סיכוי שבחוזרם לשגרה יחיו חיים מרוממים ונעלים יותר.¹³

עורך: פרופ' יוסף עופר

עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הדף השבועי יוצא לאור על ידי הפקולטה למדעי היהדות ולשכת רב הקמפוס

בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
יש לשמור על קדושת העלון

¹³ השוו דברי ר' משה אלשיך (במ' ו:ג): "כי על ידי הפרישות יקנה נזר קדושה כל ימי נזרו, וישאר לו הפרישות והנזר בקנין. כי גם אחרי מלאת ימי נזרו, וישתה יין, עדיין תואר נזירות יצדק בו. כי נזר קדושה עליו ולא יבגוד בו היין עוד".